

ПЕНЬО ПЕНЕВ: В ЗАВОИТЕ НА КРИТИЧЕСКАТА РЕЦЕПЦИЯ Стоян Каролев и Минко Николов за Пеньо Пенев

Доц.д-рАлександра Антонова, БАН

Представител на социалистическия реализъм, Пеньо Пенев пише повечето си стихове в естетиката на производствената поезия. Дебютната му и единствено излязла приживе стихосбирка – „Добро утро, хора!“ (1956) е емблематична за лявата поетическа естетика. Създадени в годините на класическия соцреализъм и традициите на неговия футурологичен проект, стихотворенията от книгата следват типичния модел на производствената поезия от 50-те години на ХХв. с лирически герой – новия човек. Гражданин, колективен субект, той строи новия техницизиран град, града утопия, строи цял нов свят, но строи (произвежда) и себе си, като преодолява редица трудности по пътя, отдаден на вярата в идеала, в едно идеално (бъдещо) време. Повечето творби от стихосбирката имат приложен – по поводен и пропаганден – характер и отпращат към езиковия пример на Вапцаров и Маяковски, с характерната стълбица на стиха и изразните възможности на разговорната реч.

Но творческият път на Пеньо Пенев изминава своите трагически завои: малко преди дебютната му стихосбирка да излезе от печат, във в. „Литературен фронт“ (11 октомври 1956г.) излиза цикълът „Когато се наливаха основите“, който издава колебания в лирическия почерк на поета – той започва да изоставя на моменти социалния си и политически ангажимент, колективният герой все по-често се превръща в самовглъбен, единичен Аз. Следващата повратна точка в творческия живот на Пеньо Пенев е обсъждането на младата поезия през юни 1957г. в Съюза на писателите. Следва пребиваването на поета в ДЗС „Янко Забунов“ и публикуването в редактираната от него многотиражка „Добруджанска дума“ на цикъла „Всеки своя пътека си има...“. Някои стихотворения от цикъла изоставят социалния ангажимент на поета – „Епоха“, „Гъжна неделя“, „След залеза“, „Пътеката е извървяна...“ и др. Добруджанският цикъл на Пеньо Пенев е оценен като „образец на вражеска поезия“, с която „Пеньо Пенев направо хули и черни нашата действителност“ (Георги Караславов), „съвсем упадъчни стихове“ (Ламар), „пропити с чужди на нашия живот и на нашата идеология настроения и мисли“ (Младен Исаев), „един рядък пример как не трябва да се пише“ (Пенчо Данчев). Влошените отношения с ръководството на СБП блокират издаването на втората стихосбирка на Пеньо Пенев в издателство „Български писател“. Между 1956 и 1958г. стихотворенията му търсят критично изобразителната мощ на реализма и възобновяват образи и интонации, присъщи на

късния символизъм (Пламен Дойнов, Владимир Янев), очертават го като поет елегичен и скептичен (Георги Янев). През лятото на 1958г., по време на престоя си в Ситняково, Пеньо Пенев създава поемата „Дни на проверка“, която интонационно се колебае между клетвите за вярност към Партията и разочарованието. Тези колебания отразяват „размразяването“ в литературата на НРБ и ще бъдат разпознати като характерни за „априлското поколение“ (Пламен Дойнов). Проблемно е причисляването на Пеньо Пенев към определено литературно поколение: от една страна, възрастово и дебютно той принадлежи към творците, представени в сборника „Едно поколение“ от 1951г. (Георги Джагаров, Добри Жотев, Давид Овадия, Димитър Методиев, Павел Матев, Станка Пенчева, Иван Давидков, Иван Радоев). Но подранил и встрани от априлското поколение, Пеньо Пенев се очертава в условно наречения „нонконформистки“ сектор на младата генерация от края на 50-те години, първоначално маргинален спрямо бъдещото априлско поколение, а впоследствие, след доброволната му смърт, центриран в соцреалистическия канон (Пламен Дойнов).

Изследователите на поета посочват като характерно за творческата му лаборатория „износването на художествените образи с години“ (Любен Георгиев), честото завръщане към „вече подловени мотиви и художествени решения“ (Владимир Янев), използването на литературната мистификация, както и честото прибегване до скрити или явни цитати от други автори (Георги Янев, Любен Георгиев).

Внимателно манипулираните критически тълкувания до 1990 г. припознават Пеньо Пенев като лирически отдаден на комунистическия идеал, „певец на строителната младост“; неговият жизнен и творчески образ се раздвоява между поета строител и бохема, едновременно агитатор и провокатор. Но извън тенденциозно схематичните прочити, трябва да отбележим, че съвременната му критическа рецепция има своите открития и продуктивни наблюдения.

Стоян Каролев Минко Николов за Пеньо Пенев

В обемното изследване „Идеи, изображение, стил“ на Стоян Каролев от 1971 г. откриваме наблюдения върху стиховете на Пеньо Пенев, които тръгват от основната критическа задача тук: да следят за зависимостта между поетическия език и поетическата идея, сиреч връзката форма – съдържание. Гледната точка на Каролев е, че художествените средства едновременно създават идеята и са неин продукт.

В анализа си критикът извежда едно важно, водещо свое убеждение, а именно че „значителното творчество е разнообразно в своето един-

ство“. По повод поезията на П. Пенев той пише: „Всяко негово по-значително стихотворение е своеобразно не само спрямо творбите на други поети. То се откроява със специфични стилови белези и в собствената си среда“. И още: „Но стиловото единство и на отделната творба не изключва разнообразието от изобразително-изразни средства, а се постига чрез него“. Своеобразен изразов феномен е множествеността на стилови „окраски“ и в границите на единичната творба.

Критическата си оценка Каролев развива най-вече върху стиха и лексиката на Пеньо Пенев, като разширява рефлексията си към генезиса на поетическия изказ изобщо, за да се завърне към конкретни стиховедски наблюдения. Разнообразната стихова организация не сочи безстилие, а напротив, многообразие, умение, богатство на израза. „Поетът обикновено нарушава ритмичната схема на ямба и хорей, на анапеста и амфибрахия, обича да „смесва“ размерите, служи си често с паузи и свръхсхемни ударения, струпва нерядко много ударения едно до друго или силно разрежда ударенията, начупва и графически стиха.“ Други творби на П. Пенев като „Признание“ развиват поетическата идея чрез правилен, плавен анапест, прошарен само на едно-две места с несъответствия между ритмично и словно ударение. В „Дъжд над строежа“ напротив, смесват се дактил и амфибрахий, амфибрахий и анапест, за да изразят трудния градящ устрем. Единството на многообразието дава основание за още едно важно наблюдение на Каролев: за близостта, дори *еднородността* на разговорния, ораторския и драматичния поетически израз, която стиховете на Пеньо Пенев илюстрират. Силното психическо напрежение импулсира „немирния строй на мислите“ и генерира едновременно естествено разговорна, площадно ораторска (трибунна) и сценично драматична поетическа реч.

Пеньо Пенев използва широко сравнения и метафори – фасадите на сградите цъфтят като цветя, заводските корпуси развяват дима като знамена. Стоян Каролев подчертава и характерни фигури в езика на Пеньо Пенев, сред които хиперболата:

*кралимарковски скокове прави родината,
понесена,
като кон галопирац,
като весела вест*

Каролев говори за „ефектната хипербола“ като отличителна в поетиката на Пеньо Пенев и я обвързва със стремежа му да изрази силни драматични преживявания. Стиховете му разтърсва ту тътенът на „сто пороя“, бучащи в душата му, ту неговият „осветкавичен“ мозък. На

ефектни хиперболи се основава и ораторският патос на неговата неспокойна, ту ударна, ту драматично раздвоена, напрегната поетическа мисъл (словочувство). Стоян Каролев прави интересното наблюдение, че хиперболата изчезва в лиричните, интимно-споменни стихове на Пенев и дава пример с „Люлка и песен“, където и ритъмът, и стихът, и лексиката са значително успокоени, рефлексивно-носталгични:

*Детските дни отлетяха,
няма я вехтата стряха,
дето цъфтеше мушката,
дето е с песен люляна
пъстрата люлка, в която
моето детство остана.*

В тези редове Каролев открива „силаботонично, а не акцентно, не свободно, „начупено“ стихосложение“. „Тук поетът не е оратор и трибун, нито развързва страшните „възли на напрежението“, тук той меланхолно пее за най-милото, което човек неминуемо загубва – за детството.“ В интимните стихотворения на Пенев критикът открива и нехарактерни за патетично-ударния му изказ лирично-песенни повторения:

*Люлка и песен, и стряха –
Няма ги, няма ги вече.*

Изобщо повторенията са характерен инструмент на меланхолното му настроение, срещаме ги в резигниращите стихове на „Пътека“:

*Свечерява се сега, свечерява
Над смълчаните бели пътеки*

*Много мили неща аз разлюбих,
Дори погледа кротък на мама.
Имах всичко...и всичко загубих –
Няма щастие, щастие няма!*

Стиховете на Пенев дават повод на Стоян Каролев, както отбелязахме по-горе, да размишлява върху стилового многообразие не като противоречащо, но като задаващо стилового единство и тук е едно от откритията на критика, а именно, че стилового многообразие е своеобразие и няма нищо общо с безстилието: „Талантливият поет е колкото единен, толкова и разнообразен в творчеството си“. Всяко значително

стихотворение на Пеньо Пенев носи свой специфичен и уникален изразов код.

Драматичният патос задава и ритъма. Творбите на Пеньо Пенев, твърди Стоян Каролев, имат свой „неповторим и многозначен ритъм. Стихът [...] обикновено не е силабо-тоничен, нито тоничен, а акцентен и „свободен“, хармониращ на емоционалните вълни“. Пеньо Пенев използва често и струпването на ударения, като например тук:

*Не с хленч дойде пролетта ни,
А с тежки сражения!
Не с ръкопляскане –
с труд!
С бойни лихви и пот заплатена е
В жар,
в дъжд,
в студ!*

В края на откъса всяка дума и сричка са ударени.

Особено важна художествена особеност на поезията на Пеньо Пенев са неологизмите и редките, открити отново за живот, думи. Стоян Каролев говори за „словотворчество“ и „словооткривателство“ в стиховете му. „Ако се вгледаме в неговите нови и редки думи, ще забележим, че те [...] звуково носят в себе си нещо първично, напрегнато“. Ето някои примери от поемата „Дни на проверка“: „През ж и в о ж а р и щ а т а на позора“, „Питаш ме защо съм о м р а ч н я л“, „раните ми скорошни з а р ъ б в а т бързо“, „ридах под сянката на с ъ р ц е д а т а тревога“, „омургавял от твойто слънце“ (разредката на автора, С.К.) и др. Неологизмите на Пеньо Пенев търсят сякаш по-първичното, по-непосредствено суровото звучене и внушение. А в „заръбват бързо“ въздействието се засилва и от алитерацията.

Минко Николов заедно с Георги Джагаров е редактор на първата посмъртна стихосбирка на Пеньо Пенев – „Стихотворения“ (1960). Важен е текстът, който той му посвещава: в есеистичния си очерк „Пеньо Пенев“ Николов оприличава стиховете от първата книга на поета „Добро утро, хора!“ на „римувани агиттабла, на стихотворни плакати“. „Но дали плакатността всякога е синоним на неизкуството? И дали гладкостта на стиха означава непременно достойнство?“. По-нататък М. Николов определя словото на Пенев като „камшично“, „първично“. И Минко Николов, както и Стоян Каролев оценяват високо тъкмо искреността в Пеньо-Пеневата поезия, спонтанната елегичност на „Пътека“, автентичната драма в самоанализа на „Дни на проверка“, определена като „изповед“, която

звучи многогласово, полифонично. За финал ще си позволя следния подълъг цитат от есето на Минко Николов, защото той съдържа една от най-качествените по своя литературнокритически промисъл оценки за Пеню Пенев:

„Не мисля, че поетът Пеню Пенев се нуждае от митологични превеличения. Той е явление в съвременната ни поезия – недовършено, грапаво, но самородно. Стиховете му притежават едно рядко качество: автентичност. Автентичен в тях е не само възторгът, автентично е и страданието. Поетът се развиваше, преборваше се с големите мъчности в изкуството, с трудностите на поетическата култура. Той още не беше достигнал върховете на поезията, дори своя собствен връх. „Дни на проверка“ е първият изглед към върха.“

Използвана литература:

Георгиев, Любен. Пеню Пенев – поетът с ватенката: жизнен и творчески път. – София: БАН, 1970.

Иванов, Митко. Романът на един живот. Книга за Пеню Пенев. – София: Народна младеж, 1987.

Каролев, Стоян. Идеи, изображение, стил. – София: Български писател, 1971.

Николов, Минко. Избрани произведения. Т.2 – София: Български писател, 1968.

Николов, Минко. Пеню Пенев. // *Литературна мисъл*, VIII, 1964, кн. 4, с. 37 – 46.

Пенев, П. Стихотворения. – София: Народна младеж, 1963.

На времето завоите опасни: 70 г. от рождението на Пеню Пенев. [Сб.] – София: ИЦ „Боян Пенев“, 2001.

Между мечтата и утопията. Нови изследвания и документи за Пеню Пенев. [Сб.]. Съст. Пламен Дойнов. – София: ИК „Пан“, 2009.